

KISS MÁRTON

II. RÁKÓCZI FERENC ALAKJÁNAK IDENTITÁSKÉPZŐ EREJE KASSA PÉLDÁJÁN

FERENC II RÁKÓCZI'S ROLE IN IDENTITY-BUILDING - THE CASE OF KASSA

Rákóczi's War of Independence had memories after the long war, for example in the historiography and local memory. After two centuries the reigning king of Hungary (Franz Joseph I) had decided to allow the reburial of Rákóczi and his fellow comrades. After a long time Rákóczi and his allies had come home, first in Budapest, than in Kassa. After the Treaty of Trianon (1920) the former memorial land spaces of Rákóczi had broken away from Hungary. After the First Vienna Award (1938) many territories had been given back to Hungary. Kassa was given back as well in that period. Kassa became the current European Capital of Culture in 2013 which had a huge effect on remembrance. The Hungarian Parliament has made two different decisions on Rákóczi's remembrance. In 2013 they instituted a national day for the war of independence (6th of May). In the 21st century finding and building local and national identities had become an object to achieve for Slovakia and Hungary. Capturing Kassa three times (1706, 1906, 1938) also had an effect on both of these nation's national identity. After a long and unfriendly relationship, the two countries have started to get in touch with the help of the common past, which can be used as a positive tool for reconciliation. I think that Rákóczi's image can be used for that purpose.

Keynotes: remembrance, Rákóczi Ferenc, kuruc, Kassa, identity

Kulcsszavak: emlékezet, Rákóczi Ferenc, kuruc, Kassa, identitás

1. BEVEZETÉS

A magyar történeti kánon egyik legjobban ismert alakjának tekinthető II. Rákóczi Ferenc (1676-1735) életével több nagyobb monográfia is foglalkozott. Az ő vezetésével zajlott küzdelmek után emigrációba vonuló fejedelem emlékezete később is fontos szerepet játszott a magyarok számára. A rákövetkező századokban megénekeltek Rákóczi-történetek kisebb-nagyobb lelkesedéssel emlékeztek meg Rákóczi személyéről, fenntartva ezzel a diskurzust. Az élő emlékezet kitűnő példáját adja, hogy a magyar országgyűlés

először 2013-ban, majd öt évvel később (2018-ban) is Rákóczi-emlékévet hívott életre, hogy ezzel adózzanak a fejedelem emléke előtt.

Tanulmányomban ezt az emlékezeti képet kívánom bemutatni egy település, Kassa példáján keresztül. A szabadságharc korában hírnevet szerző város később, a fejedelem halála után is fontos szerepet kapott a Rákóczi-emlékezet fenntartásában. Kétszáz évvel később ide temették el a fejedelmet bujdosótársaival együtt nagy pompák között, ezzel csillapítva az eddigi sebeket. Rákóczi személye nagy fontossággal bírt a 20. század nagy viharjai idején, így például az első bécsi döntés (1938) után is, amikor is az ő nevével és szimbolikájával fémjelzett emlékezeti termékek láttak napvilágot. Elég csak itt a Rákóczi Szövetségre, vagy a bevonulási emlékéremre gondolnunk, de idetartoznak a különböző képeslapok, plakátok és hírek is. A tanulmány fő fókuszában a Rákóczi-szabadságharc rövid historiográfiai bemutatása áll, mint a történelmi emlékezet egyik lehetséges helye. Ezután az 1938-as események körüli emlékezetkultuszt kívánom bemutatni három képi forrás segítségével, utalva azok szimbolikus meghatározásaira. Végül utalok röviden a későbbi felhasználás kérdéseire, vagyis hogy Rákóczi Ferenc személye milyen módon jelenhetne meg a két nép – magyar-szlovák – közös emlékezetében.

2. A TÖRTÉNELMI EMLÉKEZET KÉRDÉSEI

A történelmi emlékezet kutatása rendkívül érdekes, hiszen éles ellentmondást találhatunk az adott történelmi esemény megítélése és a történelmi tapasztalatok között. Egy csoport közös történelmének megismeréséhez és fenntartásához szükség van olyan szereplőkre, akik „megéneklék” a régi dicső – és sokszor fájó – dolgokat. Pierre Nora véleménye szerint az emlékezet és történelem között komoly feszültség áll fenn, mivel előbbi mindig élő és érzelmmel teli, míg utóbbi mesterséges és „hideg”. Az emlékezet egy olyan folyamat, aminek során az idősebb generáció tagjai tovább adják azokat a tudásokat, amiket ők fontosnak tartanak – így teremtve meg a kapcsolatot a múlt és a jelen/jövő között. A történelem Nora szerint ott különül el ettől, hogy kritikai szemléletével a világ kritikájává válik – ezáltal téve semmissé az emlékezés lehetőségét.¹ Az emlékezés terei (lieux de mémoire-ok) kiemelkedő szerepet játszhatnak egy közösség, nép és állam életében, azonban ennek is számos szimbolikus összetevője lehet. Az egyik legősibb ellentét a győztesek és a vesztesek között áll fenn, akikre az emlékezés jellemzően különböző módon történhet. Míg előbbit áthatja a nemzeti autoritás vagy formális testület kényszerítő hatása, addig utóbbit érzelmekkel éljük meg – a szívünk segítségével.²

3. RÁKÓCZI SZEMÉLYÉNEK VÁLTOZÁSA A MAGYAR TÖRTÉNETÍRÁS TÜKRÉBEN

Maga II. Rákóczi Ferenc személye mindig is kiemelt helyet foglalt el a magyar emlékezetben. A mai fogalmainkkal „emigrációként” meghatározott csoportot először II. Rákóczi Ferenc hozta létre, amikor is 1711 elején elhagyta az országot külföldi segítség reményében. Az orosz támogatás elmaradása után a fejedelem először Lengyelországban, majd Franciaországban (Grobois), végül pedig Törökországban telepedett le Rodostóban. A Bercsényi Miklós által csak „Ostorod”-nak nevezett falu lett az első magyar politikai emigráció egyik első emlékezeti helye, amit később további csoportok idéztek fel vándorlásuk során.³

A történetírás története szinte egyidős magával a történelem diszciplínával, mivel az események magyarázata sosem egyféleképpen történt. A történészek historiográfiai érdeklődése az elődök megismerése mellett azért is érdekes, mivel maguk is tagjai a tárgynak, ami később vizsgálni szeretnének. A történetírás ugyanis nem egy zárt rendszerű tudományág, hanem egy folyamatosan alakuló és formálódó szegmense a történettudománynak. Erős (2013) jól mutatja be a történetírás, mint emlékezhely fogalmát írásában. A tanulmány utal a történetírói diskurzusokra, mint a különböző emlékezetek lehetséges lenyomataira, amit áttekinteni nehezen lehet anélkül, hogy azzal ne nyissunk egy újabb diskurzust.⁴

A Rákóczi-szabadságharc eseményeivel, törekvéseivel és következményeivel foglalkoztak talán a legtöbbit a magyar történettudomány keretein belül. Tették ezt azért, mivel a nyolc évi harci események mögött számos olyan fejlődési sajátosságokra keresték a választ, amelyek átvezették az országunkat a török hódításból a Habsburg Birodalom keretei közé. Ugyanakkor egy alternatívát is jelentett, amelyet egyesek „kuruc romantikának” neveztek, mások pedig a régi, Mátyás király kori „nemzeti állam” megteremtésének egyik utolsó kísérletére ismertek a felkelés sorai között.⁵ Elmondható az is, hogy ez a harc zárta le a 17. századi nagy rendi felkelések és szervezkedések hullámait is, melynek végén egy kompromisszumos megoldás révén ismét helyreállt az 1608-ban létrejövő „rendi dualizmus”.⁶

A 18. században a történettudomány fejlődésével megnőtt az igény a forrásokon alapuló, kritikai módszerekkel megírt munkák iránt, amely a magyar részeken is éreztette hatását. Ekkor kezdődtek meg a nemesi levéltárak alapítása, amelyek miatt a szabadságharc forrásainak nincs egységes gyűjteménye – jobb esetben a nemesi családok levéltárai között szétszóródva találhatunk egyes intézmények dokumentumaira, rosszabb esetben azonban számítanunk kell a levéltár teljes elvesztésére is. T7óth Gergely rámutat arra, hogy a sokáig tartott hiedelmekkel szemben a korszak történészei több esetben is foglalkoztak Rákóczival és mozgalmával. A téma emlékezete felekezeti

alapon tört ketté, így katolikus és protestáns olvasata is létezett az eseményeknek. A különböző narratívák küzdelme ugyanis felvetette a kérdést, hogy pontosan ki is a felelős a kirobbanó szabadságharcért. A röviden csak protestáns-katolikus ellentét Rákóczi személyét is érintette, főleg a protestáns szerzők esetében, akik annak katolikusságát rótták fel. A másik oldal pedig megvédte Rákóczit – és Bercsényit – egyben a katonákra hárították a felelősséget.⁸ Az emlékezet szempontjából látható, hogy a közvetlenül utána következő generáció is megpróbálta felhasználni az eseményeket saját világmésképe, egyúttal látható, hogy maga II. Rákóczi Ferenc mintha kezdene eltűnni a szorosabb vizsgálatok alól, ami a 19. században teljesedett ki igazán. Ebben a korszakban kezdődik meg az igazi áttörés – a professzionális történetírás igénye miatt ekkor születnek meg a nagyobb szintézisek, amelyek jelentős befolyással bírtak a korszak kutatóinak és emberének egyaránt. A fejlődési ív kezdete két, emigrációs tapasztalattal rendelkező személyhez fűződik, úgy, mint Szalay Lászlóhoz és Horváth Mihályhoz.

Szalay László írását tekinthetjük az első, kritikai igényekkel megírt munkának a szabadságharc eseményeiről. Ebben egyszerre foglalkozik az államhatalom szerepével (úgy, mint adózási viszonyok, nemesi társadalom berendezkedése, katonaság szerepe), illetve a diplomáciai keretek bemutatásával. Utóbbi tekinthető hangsúlyosabbnak, hiszen olyan alapvetéseket fogalmazott meg, amelyek egészen a 20. század elejéig meghatározóak maradtak.⁹

Horváth Mihály munkájában inkább a társadalmi berendezkedés irányába fordul el, azon belül is a jobbágyság szerepének vizsgálatába. A hadjáratoktól csak vázlatos bekezdéseket tesz közzé, ami segíti a korszak hadi eseményeinek rövid áttekintését. Munkája annyiban újszerű, hogy már a szabadságharc előzményeivel is behatóbban foglalkozik, illetve kijavít számos, külföldön kiadott diplomáciai iratot is.¹⁰

Az általuk képviselt kritikai szemlélet jó alapot teremtett a szabadságharc történetének újszerű áttekintésére, mivel szerintük itt nem csupán a nemesi kiváltságot védelméről volt szó, hanem a kereskedelmi-gazdasági érdekek is jelentős szerepet játszottak az események alakításában. Ez az irány azonban megakadt, köszönhetően a sokak által magasztalt vagy éppenséggel kárhözottatott Thaly Kálmán munkásságának.¹¹

Thaly Kálmán nevét kezdetben politikusként és költőként ismerték, csak később fordult a történettudományok felé. Munkásságának megítélése szétfeszítené e vázlat kereteit, ezért csak a főbb aspektusokat emelnék ki. Módszereiben azonban nem volt kellőképpen felkészült, így a hatalmas forrásmennyiség ellenére sem képes mindent hiánytalanul, részrehajlás nélkül előadni. Továbbá az is felróható neki, hogy a szabadságharcot kiragadta az európai események köréből, pusztán önmagában vizsgálta. Ezt az állítását az utókor megcáfolta és kijavította, így már képesek lehetünk az események

átfogó értelmezésére. Ő maga nem jegyzett fejezetrészt a millenniumi szintézisből, azonban szellemisége rányomta bélyegét az addigi eredményre.¹²

A Szilágyi Sándor által szerkesztett *Magyarország történetében* Acsády Ignác jegyezte a korszakkal foglalkozó kötetet.¹³ Nem tudta kivonni magát Thaly hatása alól; több esetben rá vagy az általa primer forrásnak tekinthető versekre hivatkozik. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy tud újat is hozni a kutatás számára: megjegyzése szerint a felkelők és az udvar tárgyalására az angolok közvetlen beavatkozása miatt került sor, nem a császári oldalról érkezett ez az igény.¹⁴

Ekkor azonban még adós volt a történettudomány *Rákóczi Ferenc* életrajzával, amelyet Márki Sándor írt meg három kötetben 1907-1910 között.¹⁵ A kronologikus sorrendet követő munka jelentős forrásbázisra támaszkodik, tablószerű jellemzéseket mutatva be az államhatalom különböző szegmenseiről. Azonban a hatalmas mennyiségű irat meg is bénította a szerzőt saját véleményének kifejtésekor, hiszen nem volt képes kritikai módszerekkel ütköztetni az anyagokat egymással.

Thaly Kálmán halála után (1909) szinte azonnal megkezdődött életművének felülvizsgálata, módszereinek és forrásainak kritikai vizsgálata. A különböző vélemények és értelmezések során kettő nagyobb válságóc alakult ki: a „kuruc dalpör” néven ismeretes konfliktus, illetve a Szekfű Gyula által írt „*Száműzött Rákóczi*” kapcsán kialakult diskurzus. Ezeket a viharokat csak a háborús hangulat, illetve az első világháború küzdelmei hűtötték le.¹⁶

A háború következményei természetesen a történettudomány fejlődését is érintették: az addig belföldinek számító levéltárak immáron külföldnek számítottak (ahol a kutatást sem engedélyezték), illetve megindult a szakágak szerint kutatás megszervezése. Ugyanilyen fontos volt az 1935-ben tartott megemlékezés Rákóczi 200. évvel ezelőtti haláláról. Az ekkor megszerkesztett emlékkötet igazán magasra tette a mércét, itt látszottak beérni a fentebb említett reformok.¹⁷

A Napkelet hasábjain publikált cikkek közül ezért éppen az ő cikkeik alkotják a legátfogóbb képet Rákóczi Ferenc életéről és tevékenységéről – de az is látható, hogy a szabadságharc eseményeiről nem mondanak véleményt, inkább a fejedelem emberi oldalát közelítik meg cikkeikkel.¹⁸ Jellemző továbbá az említett írásokra az is, hogy egyes személyek portréjukkal szinte „elnyomják” a fejedelemről adott elemzést, mint például Lukinich Imre, aki Longuevalról több információt ad át a közönségnek, mint II. Rákóczi Ferencről,³¹ Szekfű Gyula pedig Bercsényi Miklós személyét próbálja meg elhelyezni a korszak politikai palettáján a fejedelemmel azonos – ha nem magasabb – szintre.¹⁹

Baráth Tibor Napkeletben megjelent tanulmányában négy féle Rákóczi-képről beszél: a nemzeti függetlenség (politikai) képviselője, a magyar egység megtestesítője, az európai Rákóczi, illetve a „Szent Ember” kultuszáról.²⁰ Az első kép kialakulásához és tovább fejlődéséhez hozzájárulhatott a XVIII.

század utolsó harmadában megnyilvánuló uralkodói politika, aminek hatására a „magyar tudat” evolúciója felgyorsult és igazán erőre kapott.²¹ A XIX. század, azon belül a romantikus történetírás hatására a fejedelemről alkotott kép még tovább fejlődött; ennek a „mozgalomnak” a zászlóshajója Thaly Kálmán volt, aki munkásságával és tevékenységével igazán sokat tett azért, hogy megismerhessük az 1703-1711 közötti eseményeket és azok hatásait a magyar politikai életre.²² E képet lehet a lehető legjobban ismerni, hála a bő forráskiadásnak, ami egyaránt engedte, hogy a jobbágy-földesúr viszonyban egyik fél a másik kárára erősödjön meg. Egyetértve a cikk szerzővel és tovább gondolva álláspontját megállapítható, hogy ez a Rákóczi-kép még a mai napig is megállja helyét, akár csak a fentebb bemutatott képmás származik a fejedelemtől, illetve az ő környezetétől. Az 1920-30-as években Ravasz László és Kornis Gyula volt befolyással a kép alakulására; előbbi Rákóczit az első olyan embernek jelöli meg, aki vállalta magyarságát, vagyis ezzel elfogadta a sorsát.²³ Negyedik és egyben legnehezebben meghatározható portréját a „Szent Ember” jelenti, mivel ez inkább a lélektani eseményeket vizsgálja, sem mint a fejedelem cselekedeteit. Ennek forrásmunkája a fejedelem „Vallomásai” voltak, amiből meg lehet rajzolni a vívódó, „jó kereszténynek” számító Rákóczi Ferenc belső képmását.²⁴

A magyar egységet hirdető Rákóczi életre hívását legfőképpen politikai cél szolgálta. Hóman Bálint – folytatva a „klebelsbergi koncepciót” – kultúrpolitikáját igyekezte az elszakított magyarság egységének biztosítására rendelni Rákóczi Ferencet, akinek küzdelmei során az ország népei összefogtak egy nagyobb hatalom ellen – míg Rákóczi korában ez a Habsburg Monarchiát jelentette, addig Hómanéban akár a kisantant politikai szervezetét is.²⁵ Szekfű Gyula tanulmányában egyenesen „Nemzetvezérnek” titulálja Rákóczit, aki nem engedte, hogy a jobbágy-földesúr viszonyban egyik fél a másik kárára erősödjön meg. Egyetértve a cikk szerzővel és tovább gondolva álláspontját megállapítható, hogy ez a Rákóczi-kép még a mai napig is megállja helyét, akár csak a fentebb bemutatott képmás.

Nagyobb szintézis azonban csak egy jelent meg, ez pedig a Hóman Bálint – Szekfű Gyula nevéhez köthető *Magyar Történet* volt.²⁶ Munkájukat a „szellemtörténet” legjelentősebb kifejezésének tartják a kutatók, amelyben az események alapját a szellemi megnyilvánulások alkotják. A munka során Szekfű két „lelki alkatú” magyart hozott létre: a nyugati és keleti magyar képét.²⁷ A kutatások átalakulásával és kiteljesedésével megkezdődhetett a szabadságharc eseményeinek részletes vizsgálata, immáron kritikai módszerekkel. Külön figyelmet érdemel a már bemutatott Szekfű Gyula, aki életútjának különböző állomásait Csunderlik Péter mutatta be tanulmányában. A „Száműzött Rákóczitól” indulva különböző tanulmányokat szentelt a kérdésnek, aminek célja a fejedelem szerepének meghatározása volt. Az 1940-ben tartott Károlyi Sándorról szóló előadásában kicsúcsosodó érvelési rend szerint a szabadságharc eseményeit nem II. Rákóczi Ferenc, hanem Károlyi

Sándor és Bercsényi Miklós ellentéte határozta meg. Ezáltal kiemelte őt a harci cselekedetek sodrából és példaként állította a magyarság elé. Az egyéniség és a küzdeni akarás szerepe ugyanis véleménye szerint minden ember célja kell, hogy legyen.²⁸

Az itt megindult folyamatokat azonban egy újabb (kettős) kataklizma, a második világháború és az azt követő kommunista hatalomátvétel akasztotta meg. Az állami élet kommunista átalakításával együtt a tudományos életet is igyekeztek a maguk képére formálni, így kerülhetett sor a Magyar Tudományos Akadémia személyi változtatásaira. Már a kezdetekor kijelentették, hogy a „Thaly Kálmán által megkezdett” úton kell haladni, azonban ez nem akadályozta meg a kutatókat abban, hogy új csoportokat hozzanak létre – ahol a régi, tapasztalt kutatók mellett fiatalok dolgozhassanak. További változást jelentett, hogy míg a nyugati levéltárak bezárultak a magyar kutatók előtt, addig a szomszédos („baráti”) országokban megindulhattak az addig abbamaradt kutatások.²⁹

Jellemző a korszakra, hogy főleg nagyobb évfordulók mentén (1953, 1976, 2003) jelentek meg a kutatók nagyszabású munkái, ami egyaránt jelent nagyobb szintéziseket és forráskiadványokat. A legjobban megszervezett ünnepsorozat az 1953-ban tartott eseménysorozat volt, amely évben megjelent például „*A magyar nép története*”³⁰ vagy például a Rákóczi hadnagya című film.²⁸ A szintézis vonatkozó részeit jegyző Heckenast Gusztáv négy évvel később egy katonai szemszögből íródott munkát tett le az asztalra, amiben még a diplomáciai események kifejtésére is törekedett.³¹

A következő nagyobb összefoglalásban már R. Várkonyi Ágnes mutathatta be tudományos képzettségét az 1964-ben megjelenő *Magyarország történetében*. Itt a harcoló jobbágyokra és a „népre” összpontosítva próbálja bizonyítani a fejedelem politikai nagyságát és elkötelezettségét az országhoz. Véleménye szerint a „főurak árulása” miatt következett be a bukás, mivel a fejedelem maga is elfordult a „néptől”.³²

Szintén az ő nevéhez fűződik a „tízketetes” Magyarország történetben Rákóczi-szabadságharcra foglalkozó fejezet, amely szintén „szegénylegény” nézőpontból vizsgálja az történéseket.³³ Ezen kívül egyik legfontosabb munkájának a Köpeczi Bélával együtt szerkesztett Rákóczi-életrajzot tekinthetjük, amely immáron számos kiadást megélt.³⁴

Fel kell hívni a figyelmet a történetírói tapasztalatok összehasonlíthatóságára, különösen ha külföldi területre tévedünk. A szlovák történeti narratíva ugyanis – hasonlóan a magyarhoz – rendi megmozdulásként tekint a Rákóczi Ferenc által vezetett eseményekre, Kollai István jól utal arra, hogy a szlovák nemzeti tudatban a szabadságharc inkább szenvedéstörténetet, mintsem egy sikeres küzdelmet jelent, amire emlékezni kellene. Itt nem pusztán a magyar-szlovák ellentétről lehet szó, hanem a társadalomban betöltött szerepekről, vagyis a mozgalmat itt is a „jobbágyok és nemesek” viszonyrendszerében vizsgálják.³⁵

Pálffy Géza tanulmányában egy másik, de jól strukturált és védhető álláspontot javasol a 17. századi magyar történelem vizsgálatához. Véleménye szerint ezt az időszakot „a fenti „függetlenségi” küzdelmekkel együtt – öt nagy háború és kompromisszum határozta meg, kezdve az 1608-os országgyűléstől egészen az 1711-es szatmári megegyezésig bezárólag. Ő ezt egybekötötte a magyar rendek törekvéseivel is, bizonyítva, hogy ezekből a küzdelmekből a magyar rendek legtöbbször győztesen jöttek ki - mindig javítottak valamit addigi politikai helyzetükön. Ezek alapján kijelenti, hogy a magyarok a korszakban hangoztatott és sajnos több esetben sztereotípiaként élő – örökös felkelők helyett ugyanúgy megérdemlik az örökös kiegyező elnevezést is.³⁶ Összességében megállapítható, hogy változás látszik a közel egy évszázadon át fennálló Rákóczi-szabadságharc képből, amit legjobban a szintén Pálffy Géza által jegyzett, legfrissebb magyar szintézis megfogalmazásai jeleznek. Eszerint a szabadságharc elnevezés helyett egyre inkább és a bel- és/vagy polgárháborút kellene alkalmaznunk, esetleg – mint Bocskai esetében – a Rákóczi-mozgalom megnevezést.

4. KASSA SZEREPÉNEK VÁLTOZÁSA (1706-1906)

Kassa a Rákóczi-szabadságharc idején többször is előkerült, a leghíresebb ezek közül az 1706-os események voltak. Rabutin ostroma után a város örömmel fogadta Rákóczit, a bevonulását maga is megörökítette röviden emlékirataiban.³⁷

Rákóczi szerepe legközelebb újra temetésekor került elő a századforduló idején. A magyar függetlenségi mozgalmaknak Kossuth Lajos temetése után egyre nagyobb vágyott céljuk volt a fejedelem és társainak hazaszállítása. A politikai csatározásokban kiemelkedett Thaly Kálmán, aki oroszánrészt vállalt a viták során. Rákóczi Ferenc és társai ellen ugyanis törvényt hoztak még 1715-ben (1715: XLIX. törvénycikk).³⁸ Az ezt módosító törvénycikkely (1906: XX) a súlyos ellentétek eltűnésére hivatkozva függeszti fel a korábbi törvényt.³⁹ A politikai vitáktól erősen terhelt II. Rákóczi Ferenc személye ugyanis már az udvar számára is vállalható – mondhatni történelmi - szereplővé vált, ráadásul még törvényt is módosítottak ez ügyben. A közös Habsburg-magyar kormányzás számára ugyanis kulcskérdésnek látszott, hogy milyen módon tudják majd emlékezetpolitikájukat alakítani. Ehhez olyan személyekre lett volna szükség, akik mindkét fél érdekeit képviselik. Rákóczi elismerésével ugyanakkor a Habsburg uralkodó (I. Ferenc József) inkább a birodalmába tartozó nemzetiségeknek kedvezett, mintsem saját dinasztiajának. Rákóczi személye ugyanis ekkor és a későbbiekben is a Kárpát-medencében élő nemzetiségek számára is elfogadott volt (kivéve a szerbek és a horvátok esetében). Az újratemetésre két részletben került sor, először Budapesten (1906. október 28), majd másnap reggel Kassán (október 29). Az ünneplő tömeg már a vasútállomáson várta a megérkező vonatot, majd Thaly Kálmánnal

az élen indultak el a Szent István bazilikába. Itt Samassa József bíboros tartott ünnepi istentiszteletet a fejedelem és társai számára. A lépés jelentőségét mutatja, hogy ez egyszerre volt a hazafi érzések támogatása, aktuálpolitikai gesztus és egyben – és talán ez a legfontosabb – egy magyar történelmi személy méltó eltemetése.⁴⁰

5. KASSA „HAZATÉRÉSE” ÉS AZ 1938-AS MEGEMLÉKEZÉSEK

1938. november 2-án Bécsben meghozott ítélet (I. bécsi döntés) szerint Magyarország megkapta Kassát, Ungvárt, Munkácsot és annak környékét, több terület pedig Szlovákiánál maradt. Az előzetes tárgyalások a magyar és csehszlovák fél között nem járt sikerrel, így a helyzetet a német döntőbíráskodás alakította így. A döntéssel így közel 12 ezer négyzetkilométert csatoltak az országhoz, több mint másfél millió lakossal, amiben szinte az egész ország egyetértett és örömét fejezte ki később.⁴¹

1938-ban emlékérmeket adtak ki a „visszatért” országrész számára. A Felvidékkel kapcsolatos akciók során egy emlékérmeket adtak ki, amin II. Rákóczi Ferenc arcmása volt látható.

1. ábra. Kassai levelezőlap
 Postcard from Kassa
 Forrás: Hungaricana

Ebben az időszakban több levelezőlapot is kiadtak. Az egyikben (1. ábra) Kassa látképe mellett a rajta ábrázolt emlékek többsége magához II. Rákóczi Ferenchez köthető: a Rákóczi emlékmű mellett láthatjuk rajta Rákóczi sírját.

és azország kormányzóját, Horthy Miklóst. A szimbolikus összehasonlítás mintegy erősíteni kívánna a terület (Kassa) feletti hatalom jogosságát, egyben legitimációt adva.⁴²

De készült a felszabadulás emlékére” festmény is láthatjuk, amin ismét együtt található II. Rákóczi Ferencet és Horthy Miklóst. A festmény szimbolikája hasonlít a korábbiakban bemutatott képeslaphoz: két oldalon magyar katonákat láthatunk (kuruc katona zászlóval a baloldalon; honvédet zászlóval a jobb oldalon), a képen magyar zászló alatt vonuló katonasággal. Közelebbről nézve a képet láthatóvá Kassa látképe a baloldalon, valamint egy hegytetőn álló vár. A festmény középpontjában Horthy Miklós található, aki mögött a felhők közül – szinte angyali módon – található meg II. Rákóczi Ferenc alakját lovas katonái társaságában.⁴³

Ruszinoknak szóló plakátot is megjelent Rákóczi alakja „Szabadságot ruszin testvéreinknek” felirattal. Az előtérben látható családot egy magyar katona vigyázza, a háttérben pedig – a Nap helyén – található meg II. Rákóczi Ferencet.⁴⁴ A történeti párhuzam ebben az esetben szinte adja magát, elegendő a fejedelem emlékirataihoz fordulnunk, ahol olvashatunk az „oroszmódra keresztet vető” népességről. A ruszinok közül többen Rákóczi jobbágysai voltak, akik szinte örömmel csatlakoztak mozgalmához.⁴⁵ Látható, hogy II. Rákóczi Ferenc személyét megpróbálták felhasználni az első bécsi döntés (1938) utáni területszerzések indoklásához. A magyar történelem szereplőjének ilyenfajta felidézése a propagandisztikus célok mellett a terület szimbolikus visszafoglalását is célozhatta, vagyis a terület feletti uralom „visszaszerzését”. A korabeli vélekedések szerint ezek a területek (például Kassa) csak ideiglenesen voltak távol a magyar hazától, így az 1938-as események történetesen helyreállították a korábbi állapotokat. Horthy Miklós és II. Rákóczi Ferenc személyének összehasonlítása a további kutatások izgalmas területe lehet a későbbiekben.

6. AZ EMLÉKEZÉS FELÚJÍTÁSA AZ ÚJÉVEZREDBEN

A magyar kormányzat többször is intézkedést hozott II. Rákóczi Ferencre és a Rákóczi-szabadságharcra való megemlékezésre. 2011-ben fogadták el azt a határozatot, miszerint minden év május 6-át – a többéves kuruc ellenállás tiszteletére – emléknapra nyilvánítja. Az országgyűlés pedig 2013-as évet jelölte ki a Rákóczi-szabadságharc emléknapjává.⁴⁶

A korábbiakban láthattuk, hogy több kiadvány jelent meg ekkor a fejedelemről, vagyis az emlékezete ismét a közbeszéd részévé vált. A magyar országgyűlés 2018. november 27-én hozott 32/2018. (XI.27) határozatával a 2019-es évet II. Rákóczi Ferenc emlékévvé nyilvánította.⁴⁷ A kutatás szempontjából külön érdekesség, hogy az emlékév körüli politikai diskurzus során szinte minden politikai párt egyet értett II. Rákóczi Ferenc személyével, így a jelenlegi emlékezetben központi helyet foglalhat el.

7. ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban a Rákóczi-szabadságharc és maga II. Rákóczi Ferenc emlékezetének rövid összefoglalását kívántam adni. A történelmi konstrukciók végig követésével láthatóvá vált, hogy Rákóczi személye a történelem viharai ellenére mindvégig változó előjelekkel és hangsúlyokkal, de bent maradt a történetírói kánonban. Az emlékezet egyik kitűnő bemutatását adja Kassa város példája, ami a Rákóczi-szabadságharcban (1706), majd II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetésekor (1906), valamint 1938-ban is kulcsfontosságú szereppel bírt. Rákóczi emlékét itt mintegy igazoló eszmeként használták, elég itt a korszak különböző plakátjaira, valamint a bevonulás emlékére kiadott éremre gondolnunk. A téma azért is fontossággal bír, mert a közös történelmi emlékezet, az együtt megélt nehézségek után mind Szlovákia, mind pedig Magyarország számára identitást erősítő szereppel bírhat II. Rákóczi Ferenc és kassai emlékezte. Ez pedig a Kárpát-medencében egy újabb, közös identitást erősíthető kezdeményezés alapja lehet a későbbiekben.

JEGYZETEK/NOTES

1. Pierre Nora: Emlékezet és történelem között. Ford. K. Horváth Zsolt. Aetas, 1999, 142-157.
2. Nora (1999), 156
3. Farkas József György: Magyar emlékek a nagyvilágban. Budapest, 2019.
4. Erős Vilmos: A történetírás-történet mint emlékezhely. In: A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Szerk.: S. Varga Pál, Száraz Orsolya, Takács Miklós. Debrecen, 2013. 58-68.
5. A magyar nép története (Rövid áttekintés). - 2. javított kiadás. Budapest, 1953. 180-181.
6. Benczédi László: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664-1685). 9.
7. R. Várkonyi Ágnes: Befejezetlen történelem. Áttekintés a szabadságharc történetírásáról, 1707-2003. In: A Rákóczi-szabadságharc. (Szerk.: R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel.) Budapest, 2004. 717-773. 720.
8. Tóth Gergely: Felekezeti és történelmi emlékezet. Történelmi Szemle, 2010, 1. szám, 13-35.
9. Szalay László: Magyarország története. VI. kötet. Pest, 1859., R. Várkonyi (2004) 738-739.
10. Horváth Mihály: Magyarország történelme. VI. kötet. Pest, 1872.
11. R. Várkonyi (2004) 738-739.
12. R. Várkonyi (2004) 740-741.
13. Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657-1711) – szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1898.
14. R. Várkonyi (2004) 747-748.

15. R. Várkonyi (2004) 752-753.
16. R. Várkonyi (2004) 754-760.
17. Rákóczi emlékkönyv halálának kétszázadik évfordulójára. I-II. kötet. Budapest, 1935.
18. Szekfű Gyula: II. Rákóczi Ferenc. In: Napkelet, 1930. 813-821., Lukinich Imre: Rákóczi felségsértési pere. In: Napkelet, 1927. 129-141.
19. Szekfű (1930)
20. Baráth Tibor: Rákóczy alakja a magyar közvéleményben. In: Napkelet, 1935. 446-452.
21. Itt a II. József (1780-1790) politikájára és az arra adott „rendi-nemzeti” válaszra gondolok, aminek hatására megindulhatott a magyar kultúra és nyelv előretörése a némettel szemben.
22. Thaly Kálmán munkásságának bemutatását már többen megtették előttem, így pusztán egy bibliográfiai és tudományos munkásságot bemutató adatokért lásd: <http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/t/t27677.htm>
23. Baráth (1935), 448.
24. II. Rákóczi Ferenc: Vallomások, emlékiratok. Budapest, 1979
25. BARÁTH (1935) 448.
26. Hóman Bálint – Szekfű Gyula: Magyar történet. IV. kötet. A tizennyolcadik század. Budapest, 1928.
27. Uo.
28. Csunderlik, Péter: A pojácától az ikonig : Szekfű Gyula Rákóczi-képének átváltozásai. Aetas, (28) 4. pp. 119-130. (2013)
29. R. Várkonyi (2004) 767-768.
30. A magyar nép története (Rövid áttekintés). - 2. javított kiadás. Budapest, 1953.
31. Magyarország története a késői feudalizmus korszakában (1526-1790). Szerk.: H. Balázs Éva, Makkai László. 1957.
32. Magyarország története. (Szerk.: Molnár Erik). Budapest, 1964. 295.
33. Magyarország története 10 kötetben. (Főszerk.: Ember Győző, Heckenast Gusztáv) IV. kötet (Szerk.: R. Várkonyi Ágnes). Budapest, 1989.
34. Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1976. – 2. kiadás. 2003. – 3. kiadás.
35. Kollai István: Meghasadt múlt? Kapcsolódási pontok és ellentétek a szlovák és a magyar történelmi narratíva között. Regio, 2007, 4. szám 93-105.
36. Pálffy Géza: A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. Történelmi Szemle, 57. (2015), 1. szám. 51-65
37. II. Rákóczi Ferenc: Vallomások, emlékiratok. Budapest, 1979. 344.
38. 1715. évi XLIX törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=71500049.TV> (utolsó hozzáférés: 2020. 02. 06)
39. 1906. évi XX. törvénycikk. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=90600020.TV> (utolsó hozzáférés: 2020.02.06).

40. Halász Hajnal - Katona Csaba - Ólmosi Zoltán: Ünnepélyes újratemetés - II. Rákóczi Ferenc és társai.
https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/unnepelyes_ujratemetes_ii_rakoczi_ferenc_es_tarsai (utolsó hozzáférés: 2020. 02.05)
41. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2010, 246.
42. Hungaricana
43. Babucs Zoltán: A Felvidék és Kárpátalja hazatérésének emlékalbuma. Budapest, 2019. 235.
44. Babucs (2019), 273.
45. II. Rákóczi Ferenc: Vallomások, emlékiratok. Budapest, 1979. 203.
46. Országgyűlési Határozat, 2011. május 3. (Irományszám: H/3044).
<https://www.parlament.hu/irom39/03044/03044.pdf> (utolsó hozzáférés: 2020. 02. 06).
47. Magyar Közlöny, 2018. 186. szám. 34111.
<http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK18186.pdf> (utolsó hozzáférés: 2019. május 27).

IRODALOM/REFERENCES

- ACSÁDY IGNÁC: Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657-1711) – szerk.: Szilágyi Sándor. Budapest, 1898.
- BARÁTH TIBOR: Rákóczy alakja a magyar közvéleményben. In: Napkelet, 1935. 446-452.
- BENCZÉDI LÁSZLÓ: Rendiség, abszolutizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664-1685).
- CSUNDERLIK, PÉTER: A pojától az ikonig : Szekfű Gyula Rákóczi-képének átváltozásai. Aetas, (28) 4. pp. 119-130. (2013)
- ERŐS VILMOS: A történetírás-történet mint emlékezhely. In: A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Szerk.: S. Varga Pál, Száraz Orsolya, Takács Miklós. Debrecen, 2013. 58-68.
- FARKAS JÓZSEF GYÖRGY: Magyar emlékek a nagyvilágban. Budapest, 2019.
- HÓMAN BÁLINT – Szekfű Gyula: Magyar történet. IV. kötet. A tizenharmadik század. Budapest, 1928.
- HORVÁTH MIHÁLY: Magyarország történelme. VI. kötet. Pest, 1872.
- KOLLAI ISTVÁN: Meghasadt múlt? Kapcsolódási pontok és ellentétek a szlovák és a magyar történelmi narratíva között. Regio, 2007, 4. szám 93-105.
- KÖPECZI BÉLA – R. VÁRKONYI ÁGNES: II. Rákóczi Ferenc. Budapest, 1976. – 2. kiadás. 2003. – 3. kiadás.
- LUKINICH IMRE: Rákóczi felségsértési pere. In: Napkelet, 1927, 129-141.

- PÁLFFY GÉZA: A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban. *Történelmi Szemle*, 57. (2015), 1. szám. 51-65
- PIERRE NORA: Emlékezet és történelem között. Ford. K. Horváth Zsolt. *Aetas*, 1999, 142-157.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: Befejezetlen történelem. Áttekintés a szabadságharc történetírásáról, 1707-2003. In: *A Rákóczi-szabadságharc*. (Szerk.: R. Várkonyi Ágnes, Kis Domokos Dániel.) Budapest, 2004. 717-773.
- R. VÁRKONYI ÁGNES: Habsburg-abszolútizmus és a magyarországi jobbágyság a XVII-XVIII. század fordulóján. *Századok*, 99. (1965) 679-720.
- RÁKÓCZI FERENC: Vallomások, emlékiratok. Budapest, 1979. 203.
- ROMSICS IGNÁC: Magyarország története a XX. században. Budapest, 2010.
- SZALAY LÁSZLÓ: Magyarország története. VI. kötet. Pest, 1859.
- SZEKFŰ GYULA: II. Rákóczi Ferenc. In: *Napkelet*, 1930. 813-821.
- TÓTH GERGELY: Felekezeti és történelmi emlékezet. *Történelmi Szemle*, 2010, 1. szám, 13-35.
- A magyar nép története (Rövid áttekintés). - 2. javított kiadás. Budapest, 1953.
- Magyarország története a késői feudalizmus korszakában (1526-1790). Szerk.: H. Balázs Éva, Makkai László. 1957.
- Magyarország története. (Szerk.: Molnár Erik). Budapest, 1964. 295.
- Magyarország története 10 kötetben. (Főszerk.: Ember Győző, Heckenast Gusztáv) IV. kötet (Szerk.: R. Várkonyi Ágnes). Budapest, 1989.
- Rákóczi emlékkönyv halálának kétszázadik évfordulójára. I-II. kötet. Budapest, 1935.